

**SZÁLLÁSI ÁRPÁD:
HÍRLAPTÖRTÉNETÜNK ELSŐ ORVOS SZERKESZTŐJE:
DECSY SÁMUEL (1742–1816)**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai,
Gazda István vezetésével.**

Rát Mátyás nemzeti nyelvművelő és kultúraterjesztő ügybuzgalma nyomán 1780-ban jelent meg az első magyar nyelvű újság, a 'Magyar Hirmondó'. Az engedélyt még Mária Terézia hagyta jóvá, létjogosultságát a „kalapos király”, II. József sem kérdőjelezte meg, noha a jozefinizmus egyik axiómája a német nyelv kiterjesztése volt a hatalmas Habsburg Birodalomban. A könyvlapra emlékeztető hírlap hetenként kétszer jelent meg, az oldalszámozás a folyóiratoknak megfelelően folyamatosan történt egy-egy esztendőre, hogy kötetbe gyűjtve könyv legyen belőle. A 'Magyar Hirmondó' 1788-ig Pozsonyban kapott nyomdát, ez azonban nem vált a szerkesztés előnyére. A helytartótanács ugyanis mindig szigorúbb volt a kelleténél, minden sajtótörvényt abszolút mereven kezelt, nem véletlen, hogy a lényegesen liberálisabb kiadványok Bécsben jelentek meg, a testőríróktól kezdve a Csokonai Vitéz Mihály verseit közlő 'Magyar Kurír'-ig.

A 'Magyar Hirmondó' orvostörténeti szempontból sem érdektelen. Mindjárt az 1780-as évfolyam 4. számában statisztikát közöl a himlőoltás hasznáról, mivel az nem új dolog, mert a törököknél, „akiktől egy jelen ánglus asszony eltanulván”, már régóta ismert. Sőt, nálunk is, hiszen „Weszprémi doctor uram ugyan úgy tartja, hogy ezt elébb szokásba vették a magyarok a törököktől, hogysem az ánglusok”. De mi haszma, ha már feledésbe ment – fejeződik be sóhajtozva a tudósítás.

Mária Terézia haláláról annyit közöl, hogy „fullasztó hurutban (Catharrus suffocativus) sénlődvén” lehelte ki nemes lelkét, 63 éves korában. A július 16.-i szám Rácz Sámuel professzor munkásságát méltatja, tiszteletére aranypénzt verettek, amely „függőleg viselni való”, és magyar nyelvű könyveiért érdemelte ki. Az 1782-es év 18-as számában Österreicher-Manes József orvosdoktori kinevezését közlik, vagyis II. József rendeletére ezután a nem katolikus vallásúak is megkaphatják a doktori grádust, a következő hónapban pedig Weszprémi István debreceni doktor nagy orvostörténeti műve III. kötetének megjelenéséről értesülhetünk.

A fenti hírek eléggé bizonyítják, hogy az 1788-ig Pozsonyban megjelenő 'Magyar Hirmondó' ugyancsak szemmel tartotta a hazai medicina rögös útját. Pedig az egymást követő három szerkesztője közül (Rát Mátyás, Révai Miklós, Szacsvay Sándor) egyik sem volt orvos végzettségű. 1786-ban, az akkori redaktor, Szacsvay, az elődeinél lényegesen radikálisabb publicista, összekülönbözött a kiadóval, olyannyira, hogy új lapot indított 'Magyar Kurír' néven, de megjelenési engedélyt csak Bécs kiadási helyre kapott. Minél közelebb került valaki a Burghoz, annál inkább elkerülte a „hivatalok packázásait”. A packázás itt nomen est omen alapon helyénvaló, ugyanis a pozsonyi kiadót Patzkó Ferencnek hívták.

A 'Magyar Kurír' Szacsvay szerkesztésében 1793-ig jelent meg. Közben elhunyt a nagy formátumú reformer „kalapos király”, követte őt a rövid ideig uralkodó II. Lipót, 1793 pedig már a ferenci abszolutizmus esztendeje, a hullámtörő gátak építésének kezdete a francia

felvilágosodás hatása ellen, így Szacs vay nem maradhatott a 'Magyar Kurír' szerkesztőségében. Helyére hárman pályáztak: Pánczél Dániel, Rosenmann István és Decsy Sámuel; ez utóbbit életkorára és higgadtságára való tekintettel találták e nehéz körülmények között a legalkalmasabbnak.

Decsy Sámuel 1742. január 2-án született Rimaszombat városában. Előbb pozsonyi, majd sárospataki diák, németül anyanyelvi szinten beszélt, s lévén protestáns, egyházi ösztöndíjak segítségével német, illetve holland egyetemeket látogatott, ahol bölcséleti és orvosdoktori oklevelet szerzett. Igazoltnak látszik Kókay György azon megállapítása, hogy a diák Decsy Sámuel a pozsonyi evangélikus líceumban, amelynek 1767–69 között volt a hallgatója, Bél Mátyás szellemét szívta magába, innét való az újságírástól a statisztikai kérdésekig a sokirányú érdeklődése. Orvosi oklevelét a doktori disszertációjának megjelenési éve szerint 1776-ban kapott Trajectum, azaz Utrecht egyetemén, arról viszont, hogy gyógyító gyakorlatot folytatott volna, nincs adatunk, bár bécsi letelepedése ezt valószínűsíti. A császárváros akkori jozefinista, viszonylag liberális légköre aligha tiltotta egy protestáns doktor praxisát, különösen, ha az Hollandiából jött. Van Swieten és De Haën ugyanis hosszú időre rendkívüli renométtel biztosított a németalföldi diplomának. Nem tudunk róla, hogy Decsy Sámuel doktornak gazdag mentora, vagy tetemes vagyona lett volna, valamiből viszont élni kellett, így valószínű, hogy kezdetben gyógyító gyakorlatot folytatott.

Olykor már egy-egy orvosi könyv is megjelent, ilyen volt pl. Störck híres művének Milesz József-féle fordítása (1778), avagy Sándorfi József 'Új esztendei ajándék'-a, amely a magyar medicina születését versben üdvözölte. Első könyvét Budavár visszafoglalásának a centenáriuma írtá, igaz kétéves késéssel jelent meg, 1788-ban. A címe: 'Osmanografia, az az: A török birodalom természeti, erkölcsi, egyházi, polgári s hadi állapotjának, és a magyar királyok ellen viselt nevezetesebb hadakozásainak summás leírása'. A három részre tagolt és két térképpel kiegészített mű úttörője egy hatalmas irodalomnak, amely rokoni barátunkká szelődött egykori ellenségünkkel foglalkozik. Decsy Sámuelre itthonról egyszeriben felfigyeltek. Kazinczy barátsága már korábbi keletű, a bibliofil főurak (Festetics Gyögy, Orczy Lőrinc, Ráday Gedeon, Teleki Sámuel) sorban rendelik meg könyvét, így módjában volt elkezdeni a 'Pannóniai Fénisz, avagy a hamvából fel-támadott magyar nyelv' megírását, amely 1790-ben hagyta el Trattner János nyomdáját.

A 'Pannóniai Fénisz...' távolról sem csak nyelvészeti munka. Nyelvünk fejlődésének a lehetősége csak ürügy rá, hogy kulturális, tudományos és gazdasági elmaradottságunkra rámutasson, már-már egy flamand polgár szemszögéből vizsgálva. Egy anti-Gvadányi, aki Nyugatról jött nótáriusként kéri számon a magyarság magyarságát, az önálló ipar és kereskedelem hiánya miatt. Persze, vannak gvadányis vonásai is, amelyek a jozefinizmus liberalizmusát illusztrálják. Ilyen sor: „A Karlovitzi békekesség után Hazánkba által-jött, és sok szép vidékeket el-foglaló Svábság oka volt nyelvünk miveletlenségének.” Ami persze túlzás, de Bécsben jelent meg a németesítő császári cenzúra jóváhagyásával. Az viszont már Kölcsey felé mutat, hogy a nemzetek közül „egy sem volt magának nagyobb ellensége, mint mi”. Bécsből buzdítja honfitársait, hogy „maradjanak csak otthon a pénzüket elkölteni, mert az is a haza hasznára válik”.

„Hazátokban a pénz, a kereskedelem, a szép mesterségek, fabricok és manufacturák fognak virágozni.” Íme a polgáriasuló program egy rétegnek, amely nem győzi ősi kiváltságait hangsúlyozni. Korszerűtlen a magyar iskolarendszer. Holt nyelvekkel tömök a tanulók fejét, nincsenek jó tankönyvek, azért nem támadtak eddig közöttük Leibnizek, Grotiusok és Newtonok. A földművelést ma már nem lehet Vergilius 'Georgicon'-jából, az állattartást a 'Bucolica'-ból tanulni. „A belső és külső kereskedelem nélkül egy köztársaság sem lehet virágzó” (a köztársaság szót abban az időben a közösségre alkalmazták). „Ökreink, juhaink, sertéseink, lovaink bőséggel vagynak, az Ausztriai határnál tovább nem hajthatjuk azokat, Béts szedi az epret, minékünk koppan a' szemünk.” Írtá Bécsben, 1790-ben.

Egy dologban biztos igaza volt. Ha a marhabőrt és juhgyapját itthon elkészítenék, sokkal több hasznuk lenne belőle. Máshonnet vesszük az órákat, a csipkéket, a fonalat, a pántlikát, a kardot, a kaszát, holott csak a szakértelem hiányzik. Mi volna az első teendő? Mindenek előtt egy oly Tudós Társaságot, avagy gyökeres tudományú személyekből álló Akadémiát kellene felállítani, amilyen a párizsi, londoni, berlini, pétervári, vagy a svéd akadémia. Négy osztálya: a filológia, a filozófia, matematika és a fizika. A fizikához tartoznának az orvosok, a botanikusok, a kémikusok és az experimentális fizikával foglalkozók. Amint kitetszik, Decsy Sámuel doktor komoly tudományos programot nyújtott nyelvünkön az országnak, bízott II. Lipót megértő politikájában, sőt abban is, hogy megtanulja nyelvünket. Csodálatos volt Decsy optimizmusa, hogy annál keserűbb legyen I. Ferenc alatt a csalódás. A magyar tudós társasággal annyit foglalkozott könyvében, mintha az legalábbis létező valami lett volna. A tudós társaság protektora Ferenc főherceg lenne – Decsy Sámuel képzeletében. Persze, honnan sejthette volna, hogy Lipót korai halála után Ferenc, a kiszemelt „protector” legalább negyedszázaddal veti vissza a magyar fejlődés ügyét. És a másképp gondolkodó fők egy része majd a Vérmezőn fog lehullni.

Pápai-Páriz Ferenc dictionariuma óta nincs megfelelő szótárunk, különben a magyar–német és német–magyar, a magyar–deák és deák–magyar szótár mellett feltétlenül szükséges egy „magyar–tót és tót–magyar” szótár, nem beszélve a jó grammatikáról. Szóvá tette a szláv nyelvű populáció nagyszámú voltát, a szótár szükségességét ezért hangsúlyozta. Könyve nem az akkor szokásos délibábos nyelvészkedés, jól ismerte Sajnovics művét a finn- és lapp-rokonságról. „Atyafias a’ mostani laplándiai és Finnmarshiai lakosoknak nyelvével.” Magyarországon a könyvcenzúrát kizárólag katolikus papok végzik, Bécsben egyszerű Beamterek, ezért van, hogy a magyar nyelvű sajtó lényegesen szabadabb légkört élvez a Habsburg-fővárosban. Pedig a már megvalósultnak látszó képzelet, a tudós társaság működése elképzelhetetlen hazai könyvnyomtatás nélkül, amelynek nem lehetnek tudományon kívüli szempontjai. Decsy könyvében is van magyar ráartóság, idegenkedik az idegenektől, de szemében az az idegen, aki idegen érdekeket képvisel. „Polgári boldogság nélkül csupa képtelenség a’ természeti és erköltsi boldogság az emberi társaságokban” – összegezi álláspontját, de ez minden országra érvényes. Reformerek elképzeléseit e könyvben hangsúlyozhatta leginkább; a ferenci abszolutizmus idején már minden szó leírását meg kellett gondolnia. Következő könyve, az 1792-ben megjelent ’A’ magyar szent koronának és az ahhoz tartozó tárgyaknak históriája’ 600 oldalon, lényegében a magyar történelem összefoglalása.

Mint korábban említettük, a ’Magyar Kurír’ szerkesztőségéből 1793-ban elmozdították a radikális szemléletű Szacsvay Sándort. Decsy Sámuel doktor nagy dilemma elé került. A ’Pannónia Féniksz’-ben meghirdetett programjáról többé szót sem lehetett ejteni, újabb könyvei: a ’Házi kereszt’, és az ’Egyiptom históriája’ csalódást okozott egykori olvasóinak, a sajtó útjáról a medicinára már nem tud és nem is akar visszatérni. Az 1794-es, 1795-ös és az 1796-os esztendőre ’Magyar Almanak’-ot, az 1793–95 közötti időre történelmi és statisztikai évkönyvet szerkeszt – mint említettük – tudós Bél Máttyás szellemében. Ám ezek az időszakos kiadványok sem állandó munkakört, sem szerény, de stabil jövedelmet nem biztosíthattak számára, anyagilag zilált helyzetbe került, olyannyira, hogy még Széchényi Ferenc is megvonta tőle a hitelt. Decsy doktor lényegében meghasonlottan vállalta el a ’Magyar Kurír’ szerkesztését. A radikális oldal (Batsányi) támadta, a nemzeti érzésű főurak többé nem támogatták, így korábbi tudósi munkásságát sem folytathatta. Maradt a ’Magyar Kurír’ óvatos hangú szerkesztése, a pusztán tényközlő publicisztika, főleg a hadi helyzetek ismertetése, a megszigorított cenzúra szempontjaihoz igazodva. Statisztikai és tudományos jegyzeteit az ’Elegyes Történetek’ címszó alatt közölte, azt is nagyon leszűkítve. A legkritikusabb esztendő: 1795.

Megdöbbenő, ahogy André Chénier kivégzését közölni kénytelen. Nem érthetünk egyet Kókay György állításával, amely szerint „magatartásának hű kifejezője az a szubjektív megjegyzés, amelyet 1795-ben, a két magyar jakobinusnak, Őz Pálnak és Szolárcsik Sándornak a kivégzéséről hírt adó közleménye után írt”. Mert igaz, hogy az éretlen ifjú meggondolatlanságát emlegeti, de ott olvasható az is, hogy Őz Pálék apológiáját és versbéli írásait a Septemvirális Tábla a hóhérral elégettette, amelynek közlése bizonyára nagyobb megdöbbenést keltett, mint az „éretlen” ifjúság emlegetése.

Persze, orvosi hírek is olvashatók. A helytartótanács kötelezővé tette, hogy népszerűsítő orvosi könyvecskéket bocsássanak azon emberek rendelkezésére, akik nem futhatnak minden órában „belső és sebgyógyító Orvosokhoz”. Hírül adja, hogy Huszti Zachariás pozsonyi orvost a Josephinum sebészeti akadémia 40 arany jutalomban részesítette a beküldött tábori sebészeti munkájáért. Örömmel üdvözlí a Sopronba hozott szövőgépet, jelezvén, hogy iparosító és polgáriasuló elveit nem adta fel.

Kétségtelen, hogy 1793–1816 között, míg a Magyar Kurír egyetlen referense D. D. S., azaz Doktor Decsy Sámuel volt, a hírlap egyre inkább száraz tényközlésre szorítkozott. Ez viszont nem lehetett rokonszenves azoknak, akik Hajnóczyékát siratták és a kufsteini bebörtönzöttekért aggódtak. Ám ha belegondolunk, hogy Decsy Sámuel a lapot 51 éves korában vállalta el, majd a legsötétebb időkben szerkesztette, óvatosságát próbáljuk megérteni. Ő volt az első magyar orvos lapszerkesztő akkor, amikor még a mérsékelt reformerek is várfogságot szenvedtek. Javára írandó feltétlenül a 'Pannoniai Fénisz' programadása, és talán az is, hogy lecsavart kanóccal, de mégis égett a magyar nyelv ügyének lángja. Amíg Kazinczy fogságban volt, Batsányi pedig száműzetésbe kényszerült. Nem szándékozunk e két nagy emberhez mérni, de „ahogy lehet” alapon mégis csak tett valamit a derék orvos, aki ha eredeti hivatását folytatja, bizonyára nyugodtabban és anyagilag biztonságosabban élhetett volna. Ám ő a magyar reform megszállottja volt, és megtette a tőle telhetőt. Nevét a sajtótörténet jól ismeri, de az orvostörténet részéről is tiszteletet érdemel.